

The Theory of Interpretation in Favor of the Wife in Dowry Restitution Lawsuits

Mohammad Mehryar¹, Seyedeh Fatemeh Hashemi² ✉, and Ehsan Boroujerdi³

1. Department of Private Law, Faculty of Law, University of Religions and Denominations, Qom, Iran

Email: m.mehryar@urd.ac.ir

 0009-0000-4700-0241

2. Corresponding author, Department of Private Law, Faculty of Law, University of Religions and Denominations, Qom, Iran.

Email: sf.hashemi@urd.ac.ir

 0009-0008-7715-6202

3. Third Level of Seminary, Qom, Iran.

Email: eboroujerdi@gmail.com

 0009-0004-8245-8337

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 22 May 2025

Received in revised form 04

August 2025

Accepted 03 September 2025

Available online 04 October 2025

Keywords:

interpretation in favor of the wife,
dowry restitution,
family rights,
financial disputes between
spouses,
financial lawsuits.

ABSTRACT

Objective: The present research aims to investigate the theory of interpretation in favor of the wife in dowry restitution lawsuits. The main issue of the study is the challenges in proving the wife's ownership of the dowry in the courts, which makes it impossible to return it. The necessity of this study arises from the perspective of ensuring justice and realizing the wife's rights; because in many cases, the wife is unable to prove her ownership due to the lack of sufficient records or documents. The main question of the study is whether interpretation in favor of the wife can be used as a basis in dowry restitution lawsuits.

Method: This study was conducted using a descriptive-analytical method and a comparative approach within the framework of Imamieh jurisprudence.

Results: The findings of the research show that interpretation in favor of the wife is possible in dowry restitution lawsuits, and this can be relied on based on the rule of precedence of appearance over substance. Jurisprudential and narrative documents such as the Sahiheh of Refa'ah ibn Musa Nakhas support this theory. The results of the study also indicate the need to reform the existing judicial practice in order to protect the wife's rights and to adapt this theory to the custom of society in providing dowry by the wife.

Conclusions: The research concludes that adopting an interpretation approach in favor of the wife in dowry restitution lawsuits can be effective in ensuring justice, protecting women's rights, and reducing family disputes. This theory is consistent with jurisprudential principles and social custom, and its implementation will fill the gap in judicial practice and better realize the wife's rights.

Cite this article: Mehryar, M., Hashemi, F., & Boroujerdi, E. (2025). The Theory of Interpretation in Favor of the Wife in Dowry Restitution Lawsuits. *The Islamic Journal of Women and the Family*, 13 (3), 107-126. <https://doi.org/10.22034/ijwf.2025.19995.2361>

© The Author(s). retain the copyright and full publishing rights

DOI: <https://doi.org/10.22034/ijwf.2025.19995.2361>

Publisher: Al-Mustafa International University.

Introduction

Maintaining the rights of husband and wife after separation is an important issue in Islamic law and jurisprudence. One of the rights related to this issue is the discussion of returning household furniture to the spouses after separation. In Islamic jurisprudence, there is an independent chapter on this issue called the association of spouses in household furniture, and based on the analysis of narratives and general principles, different views have been formed on this issue. In Iranian law, the claim for the return of dowry is also one of the claims raised in family law and one of the conflicting procedures in Iranian courts. The necessity of discussing the issue of the return of dowry in terms of ensuring justice and realizing the wife's rights is undeniable. Today, in most cultures, the dowry is prepared by the wife and brought to the husband's house, and the wife grants permission to the husband to use it. In many cases, based on the good faith and trust of the parties, no recording of the dowry is made. Since the plaintiff in the dowry restitution lawsuit is the wife, according to the Civil Procedure Code, she must act on her claim of ownership of the dowry items. Given the lack of a dowry inventory in many cases or the lack of accurate recording in the dowry inventory, in many cases, the wife is unable to return the items provided due to the lack of clear evidence of ownership. This is a gross injustice and discrimination against the wife, which deprives her of the possibility of recovering the dowry provided. In order to fill the gap in the judicial procedure and create a new procedure, it is referred to the feasibility of interpreting in favor of the wife in dowry restitution lawsuits. The purpose of the present study, which was conducted using a descriptive-analytical method with a comparative approach to Imamieh jurisprudence, is to solve this problem based on existing jurisprudential data.

Method

This research was conducted using a descriptive-analytical method and a comparative approach in Imamieh jurisprudence. The required data was collected through the study of jurisprudential books, narratives, Iranian statutes, and judicial decisions, and then, through qualitative content analysis, the documentation of the theory of interpretation in favor of the wife in dowry restitution lawsuits was examined.

Results

1. Legal status and judicial procedure for dowry return

There is no mention of dowry in the Iranian Civil Code. According to Article 1107 of the Civil Code, the husband is responsible for providing household furniture in accordance with the woman's status. In the Family Protection Law, dowry-related lawsuits are placed under the jurisdiction of the family court based on Article 4 of this law, although this law does not specifically define dowry. Dowry is that part of the furniture and household items that the bride

takes with her to the groom's house (A group of researchers under the supervision of Shahroudi, 1426AH, 3/157). In judicial procedure, there is no specific criterion for applying these cases and including them in dowry. According to existing laws, a woman can refuse to provide dowry or set aside her dowry and demand clothing and household items necessary for life from her husband as alimony. The dowry of a girl, which is provided by her family, is the property of the girl and is reserved for her (Mousavi Khomeini, 1422AH, 3/189).

According to the article of the Family Protection Law, the dowry restitution lawsuit is a financial lawsuit exclusively within the jurisdiction of the family court, which has allocated many cases to itself. In the dowry restitution lawsuit, the wife files a lawsuit against the husband and requests its return, which mostly includes household furniture, from the court. The prevailing procedure of the courts in dowry practice lawsuits is that these lawsuits are no different from other lawsuits and the wife must provide evidence regarding ownership of all dowry items. According to Article 197 of the Civil Procedure Code, the principle of innocence prevails and if someone claims a right or debt over another, he must prove it. In the advisory opinion No. 7/97/3201 of 2018, it has been acknowledged that «in lawsuits demanding a specific item, such as the return of dowry, the court must determine the claimant's entitlement to receive the specific item, based on the evidence presented by the claimant». According to the prevailing procedure of the courts in lawsuits for the return of property in the joint home by a spouse, if the wife claims that the said property is a dowry, she must provide evidence to support it. This issue has been clearly stated in the final judgment No. 9409982160300684 of the Provincial Court of Appeal.

2. The jurisprudential perspective and documents of the theory of interpretation in favor of the wife

The issue has been disputed since the early days of Imamieh jurisprudence. Some have cited narratives as the source of this dispute (cf., Shahid Sani, 1413AH, 14/135). In general, if the spouses do not provide evidence regarding the ownership of the furniture, the opinions of the Imamieh jurists can be categorized as follows:

- In the case of property belonging to men, their opinion prevails, and in the case of property belonging to women, the opinion of women prevails, and in the case of property shared between men and women, the property is divided after the agreement or disagreement. The famous jurists agree with this opinion (Tousi, 1407AH, 6/352; Ibn Hamzeh, 1408AH; Allameh Helli, 1420AH, 5/208).
- In all property, whether separate or joint, there must be a division of property (Tousi, 1387AH, 8/310; Allameh Helli, 1413AH, 3/470).
- If there is a custom, it should be referred to, and otherwise, it should be done as is ruled in other cases (Allameh Helli, 1413AH, 8/409).
- All property is for the woman (Tousi, 1363AH, 3/44).

• Except for what is specific to men, the rest of the furniture will be for the woman. The aforementioned Fatwa has been attributed to Sheikh Sadough (Naraghi, 1415AH, 17/369).

The jurisprudential evidence for the theory includes Quranic and narrative evidence:

A) Quranic evidence: Three verses of the Quran mention Mutah in divorce: Baghareh: 236, Baghareh: 241 and Ahzab: 49. These verses indicate the necessity of paying Mutah to the divorced woman. Although the word Mutah in the mentioned verses does not refer to the dowry that the wife brings to the husband's house at the beginning of their marriage, but rather Mutah is a gift or assistance that the husband gives to the wife upon separation, in addition to other financial obligations such as dowry, citing these verses can confirm the legislator's general approach to financially supporting the wife during the separation process. This supportive approach shows that in Islamic thought, paying attention to compensating the wife's economic losses during divorce is of particular importance.

B) Narrative evidence: There are several narratives on this subject, some of the most important of which are:

• Sahiheh of Refa'ah ibn Musa Nakhas: «If a man divorces his wife and the woman claims that the furniture of the house belongs to her and the man also claims ownership, what is special for men will be for the man and what is special for women will be for the woman» (Sadough, 1413AH, 3/111).

• Morsalah of Sadough: «Indeed, the woman is more deserving of the furniture (of the house), because what is between her two sides (an allusion to her inner self) knows that the woman is moving the furniture to her husband's house» (Sadough, 1413AH, 3/111).

• Movasagheh of Yunus ibn Yaghub: Regarding a woman who dies before her husband or a man who dies before his wife, he said: What is special for women is for the woman, and what is common for men and women is divided between them, and whoever gains control over something of it belongs to him» (Tousi, 1364AH, 9/302).

• Sahiheh of Abd al-Rahman ibn Hajjaj: This narrative indicates that the household furniture belongs to the wife, and the man must provide evidence for his claim (Koleini, 1430AH, 13/651).

C) The precedence of appearance over substance: Some Imamieh jurists have presented the criterion of the precedence of appearance over substance, which can be used as one of the important documents of the theory of interpretation in favor of the wife in the case of dowry return. According to this opinion, in the event of a dispute between the husband and wife regarding household furniture, given that in most cases, the wife provides the household furniture, the wife's statement is deemed to be in accordance with the fact and she is considered to be a negator. This appearance is typical due to the existence of dominance in the outside and in most cases (Najmabadi, 2014, 4/404; Rashti, 2022, 2/300).

3. Approaches to the theory of interpretation in favor of the wife

The theory of interpretation in favor of the wife in the dowry restitution lawsuit can be

perceived in two ways:

- Religious approach: According to this approach, Quranic and narrative evidence is recognized as religious evidence and the rules governing the proof of the claim are assigned or these evidences are recognized as the rulings governing the proof of the claim (Esmailpour Qomshei, 1421AH, 2/424).
- Non-religious approach: According to this view, although the existing narratives are recognized as contrary to the principles and rules governing the proofs of the claim, but due to the conformity of this theory with the current practice and the fact that in the custom, most women take the initiative to provide a dowry for the house, the wife is considered to be a negligent person and her word is recognized as the priority (Tabatabaei Haeri, 1418AH, 15/191).

Conclusions

The dispute over household furniture, or in modern terms, dowry, is a matter rooted in Imamieh jurisprudence. Imamieh jurists have put forward various opinions on this issue by reasoning from general principles and existing narratives. The theory of interpretation in favor of the wife in disputes related to the ownership of household furniture is a complement to one of the jurists' theories on this subject. The prevailing custom in the past and present is for the wife to provide household furniture. The prevailing custom gives rise to a prevailing suspicion and a typical appearance in this regard. Based on this appearance, the wife is recognized as the owner of the household furniture, and the husband needs to provide evidence to prove his ownership. Based on the studies, it can be concluded that:

- The theory of interpretation in favor of the wife in dowry restitution lawsuits has significant jurisprudential and legal support.
- The rule of precedence of appearance over substance is one of the documents that can be relied upon.
- In the issue under discussion, considering the prevailing custom of the wife providing dowry, the valid appearance of the wife's ownership precedes the principle of her non-ownership.
- The authentic narratives of the Infallibles can be presented as evidence for this theory. The Sahiheh of Refa'ah ibn Musa Nakhas from Imam Sadegh and the narrative of Abd al-Rahman ibn Hajjaj are an important jurisprudential basis for strengthening the theory of interpretation in favor of the wife in dowry return lawsuits.

Considering the aforementioned jurisprudential and fundamental principles, it is suggested that in dowry restitution lawsuits, assuming the existence of a valid custom of the wife providing household furniture, the interpretation approach in favor of the wife be adopted. In cases where the prevailing custom places the provision of dowry on the wife, and also in situations of doubt and lack of conclusive evidence, a ruling in favor of the wife should be issued based on the valid customary appearance and the jurisprudential rules governing the precedence of appearance

over substance. However, if the prevailing custom is contrary to this and the provision of household furniture is the responsibility of the husband, the rule requires that the ruling be in favor of him. Acceptance of this theory is conditional on the emergence of a valid custom in each specific region and culture and should not be considered as an absolute and general rule. Such an approach not only ensures justice in arbitration, but also prevents the unfounded generalization of rules and leads the judicial system towards decisions that are in accordance with social and jurisprudential realities.

Author Contributions

All authors participated equally in the design of the study, writing the article, and editing the final versions.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors of this research would like to thank all those who provided scientific and moral support in conducting their research and writing the article.

Ethical Considerations

Cases such as falsification of data, distortion of results, plagiarism, and any other unethical behavior have been strictly avoided in this study.

Funding

This study was conducted without receiving any financial support from government, commercial, or non-profit organizations.

Conflict of Interest

The authors declare that there are no conflicts of interest in connection with this study. In other words, there were no financial or personal interests that could affect the results of the study.

نظریه تفسیر به نفع زوجه در دعاوی استرداد جهیزیه

محمد مهریار^۱، سیده فاطمه هاشمی^۲، و احسان بروجردی^۳

۱. استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران. رایانامه: m.mehryar@urd.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران. رایانامه: sf.hashemi@urd.ac.ir

۳. سطح ۳، حوزه علمیه، قم، ایران رایانامه: eboroujerdi@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

هدف: پژوهش حاضر با هدف بررسی نظریه تفسیر به نفع زوجه در دعاوی استرداد جهیزیه انجام شده است. مسئله اصلی تحقیق، چالش‌های موجود در اثبات مالکیت زوجه بر جهیزیه در دادگاه‌هاست که موجب عدم امکان استرداد آن می‌شود. ضرورت این پژوهش از منظر تأمین عدالت و احقاق حق زوجه مطرح می‌شود؛ زیرا در بسیاری از موارد، زوجه به دلیل نبود سیاهه یا مدارک کافی قادر به اثبات مالکیت خود نیست. سؤال اصلی تحقیق این است که آیا میتوان در دعاوی استرداد جهیزیه، تفسیر به نفع زوجه را مبنا قرار داد.

روش پژوهش: این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد تطبیقی در چارچوب فقه امامیه انجام شده است.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۰۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۱۲

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تفسیر به نفع زوجه در دعاوی استرداد جهیزیه امکان‌پذیر است و این امر براساس قاعده تقدم ظاهر بر اصل قابل استناد می‌باشد. مستندات فقهی و روایی همچون صحیحہ رفاعه بن موسی نخاس مؤید این نظریه است. همچنین نتایج تحقیق بیانگر ضرورت اصلاح رویه قضایی موجود در جهت حمایت از حقوق زوجه و تطابق این نظریه با عرف جامعه در تهیه جهیزیه توسط زوجه است.

کلیدواژه‌ها:

تفسیر به نفع زوجه،

استرداد جهیزیه،

حقوق خانواده،

اختلاف مالی زوجین،

دعاوی مالی.

نتیجه‌گیری: پژوهش نتیجه می‌گیرد که اتخاذ رویکرد تفسیر به نفع زوجه در دعاوی استرداد جهیزیه می‌تواند در تأمین عدالت، حمایت از حقوق زنان و کاهش اختلافات خانوادگی مؤثر باشد. این نظریه با مبانی فقهی و عرف اجتماعی سازگار بوده و اجرای آن موجب پیر شدن خلأ موجود در رویه قضایی و تحقق هرچه بهتر احقاق حقوق زوجه خواهد شد.

استناد: مهریار، محمد؛ هاشمی، سیده فاطمه؛ و بروجردی، احسان (۱۴۰۴). نظریه تفسیر به نفع زوجه در دعاوی استرداد جهیزیه. پژوهشنامه اسلامی زنان

و خانواده، ۱۳ (۳)، ۱۰۷-۱۲۶. <https://doi.org/10.22034/ijwf.2025.19995.2361>

مقدمه

حفظ حقوق زوج و زوجه پس از جدایی از موضوعات مهم در قانون و فقه اسلامی است. یکی از حقوق مرتبط با این مسئله، بحث از استرداد اثاثیه منزل به زوجین پس از جدایی است. در فقه اسلامی نیز این مسئله مورد بررسی قرار گرفته و همانطور که در این پژوهش ذکر شده است، روایات متعارضی در این زمینه وجود دارد. در حقوق ایران نیز دعوی استرداد جهیزیه از دعاوی مطرح در حقوق خانواده و از رویه‌های متعارض در دادگاه‌های ایران است. ضرورت بحث مسئله استرداد جهیزیه از نظر تأمین عدالت و احقاق حق زوجه امری انکارناپذیر است. امروزه در بیشتر فرهنگ‌ها، جهیزیه توسط زوجه تهیه و به منزل شوهر آورده می‌شود و زوجه اذن در انتفاع را به زوج اعطا می‌کند. در برخی از موارد، سیاهه‌ای توسط زوجه از اقلام موجود در جهیزیه تهیه شده و توسط زوج امضا می‌شود. در بسیاری از موارد، براساس حسن نیت و اعتماد طرفین، هیچ صورت‌برداری از جهیزیه صورت نمی‌گیرد. از آنجاکه خواهان در دعوی استرداد جهیزیه زوجه است، براساس قوانین آیین دادرسی مدنی، او باید نسبت به ادعای خود مبنی بر مالکیت اقلام جهیزیه اقدام کند. باتوجه به عدم تهیه سیاهه در جهیزیه در بسیاری از موارد و یا عدم صورت‌برداری دقیق در سیاهه جهیزیه، در بسیاری از موارد، زوجه به دلیل عدم ادله مبرز مالکیت، قادر به استرداد اقلام تهیه شده نیست. این مسئله، ظلم فاحش و تبعیض درقبال زوجه است که امکان بازپس‌گیری جهیزیه تهیه شده را از وی سلب می‌کند. برای پر کردن خلأ موجود در رویه قضایی و ایجاد رویه جدید به امکان‌سنجی تفسیر به نفع زوجه در دعاوی استرداد جهیزیه اشاره می‌شود. هدف از پژوهش حاضر که به روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد تطبیقی به فقه امامیه انجام شد، حل این معضل براساس داده‌های موجود فقهی است.

اگرچه فقهای امامیه به این مسئله در ابواب فقهی اشاره کرده‌اند، اما تنها اثر مستقل در این مورد، رساله حکم متاع البیت فی صوره التنازع از میرزا ابوالقاسم قمی، فقیه سده‌های دوازدهم و سیزدهم و سیزدهم است که نخستین بار در سال ۱۳۷۷ در مجله فقه اهل بیت علیه السلام و پس از آن در سال ۱۳۸۵ در مجموعه رسائل میرزای قمی چاپ شده است. (میرزای قمی، ۱۳۸۵، ۹۶/۲) در سال‌های اخیر نیز وضعیت فقهی-حقوقی اختلاف زوجین در اثاثیه منزل (مافی، ظهوری و فرزانگان، ۱۳۹۵) در مقاله‌ای واکاوی شده است. نتیجه‌گیری مقاله مذکور، حکم به اختصاص اموال هریک از زوجین به آنها و در مورد اموال مشترک، حکم به تساوی مالکیت زوجین است که خلاف آن چیزی است که در مقاله حاضر بررسی شده است.

ادبیات موضوع و چارچوب نظری پژوهش

۱. دعاوی استرداد جهیزیه

در قانون مدنی سخنی از جهیزیه نیست. تهیه اثاث منزل براساس ماده ۱۱۰۷ قانون مدنی متناسب با شئون زن برعهده شوهر گذاشته شده است. در قانون حمایت از خانواده، دعاوی مرتبط با جهیزیه در صلاحیت دادگاه خانواده براساس ماده ۴ این قانون قرار داده شده است، اگرچه در این قانون تعریف خاصی نیز از جهیزیه نشده است. جهیزیه، آن بخش از اثاث و لوازم زندگی است که عروس با خود به خانه داماد می‌برد. (شاهرودی، ۱۳۸۲، ۱۵۷/۳) در برخی از موارد و خرده‌فرهنگ‌ها، زوجه علاوه بر اثاثیه منزل، البسه، طلا و جواهرات را نیز با عنوان جهیزیه به منزل زوج می‌آورد. در رویه قضایی، ضابطه معینی برای اطلاق این موارد و الحاق آن به جهیزیه وجود ندارد. جهیزیه‌ای که زن به منزل شوهر می‌برد مورد استفاده هردوی آنهاست و ظاهر در آن است که زن اجازه انتفاع از آنها را به شوهر خود به طور مجانی داده است. از همین روست که زن نمی‌تواند اجره‌المثل آنچه را که شوهر استفاده می‌کند از وی مطالبه کند مگر در صورت توافق زوجین و منع صریح زوجه از استفاده آنها (امامی، ۱۳۷۶، ۴۵۸/۴). برحسب قوانین موجود، زن می‌تواند از تهیه جهیزیه امتناع کند یا جهیزیه خود را

کنار گذارده و البسه و اثاثیه لازم برای زندگانی را با عنوان نفقه از شوهر مطالبه کند. جهیزیه دختر که توسط خانواده وی تهیه می‌شود ملک دختر بوده و به او اختصاص دارد (خمینی، ۱۴۲۲، ۱۸۹/۳).

به موجب ماده ۴ قانون حمایت از خانواده، دعوی استرداد جهیزیه از دعاوی مالی منحصر در صلاحیت دادگاه خانواده است که پرونده‌های فراوانی را به خود اختصاص داده است. در دعاوی استرداد جهیزیه، زوجه علیه زوج اقامه دعوا کرده و درخواست استرداد آن را که بیشتر شامل اثاثیه منزل است از دادگاه دارد. در بیشتر موارد، زوجه به دلیل احتمال تضییع و تفریط جهیزیه خود، به ویژه در مواردی که منزل مشترک را ترک کرده است، هم‌زمان با تقدیم دادخواست استرداد جهیزیه، تقاضای صدور قرار تأمین خواسته را می‌کند. از آنجاکه در بسیاری از موارد، دعوی استرداد جهیزیه مستند به هیچ سند رسمی نیست، خواهان مستند به ماده ۱۰۸ قانون آیین دادرسی مدنی ملزم به تأدیه خسارت احتمالی به صندوق دادگستری خواهد بود.

۲. رویه غالب محاکم در دعاوی استرداد جهیزیه

در قوانین موجود ایران، ماده ۶۳ قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶، در مورد اموال موجود در خانه مشترک سخن به میان آورده و مقرر داشته است: «از اموال منقول موجود در محل سکونت زوجین آنچه معمولاً و عادتاً مورد استفاده اختصاصی زن باشد متعلق به زن و آنچه مورد استفاده اختصاصی مرد باشد متعلق به شوهر و بقیه از نظر مقررات این قانون، مشترک بین آنان محسوب می‌شود مگر اینکه خلاف آن ثابت گردد». همین مضمون در ماده ۷۲ آیین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرای مصوب ۱۳۸۷ نیز بیان شده است. باین‌وجود، آنچه در رویه غالب رسیدگی به دعاوی استرداد جهیزیه ملاحظه می‌شود آن است که این دعاوی هیچ تفاوتی با سایر دعاوی ندارد و زوجه باید در مورد مالکیت نسبت به تمام اقلام جهیزیه اقامه دلیل کند. از این‌رو، براساس ماده ۱۹۷ قانون آیین دادرسی مدنی، اصل بر براءت است و اگر کسی مدعی حق یا دینی بر دیگری باشد باید آن را ثابت کند وگرنه با سوگند خواننده، حکم براءت صادر می‌شود.

در مورد دعاوی استرداد جهیزیه نیز همین قاعده جاری است و زوجه با تقدیم دادخواست استرداد جهیزیه باید ادله اثباتی خود را براساس ماده ۵۱ قانون آیین دادرسی مدنی تقدیم دادگاه کند. در نظریه مشورتی شماره ۳۲۰۱/۹۷/۷ سال ۱۳۹۷ همین مطلب اذعان شده است که «در دعاوی مطالبه عین معین مانند استرداد جهیزیه، دادگاه با توجه به ادله ابرازی خواهان باید استحقاق وی به دریافت عین معین را احراز کند». با وجود اینکه دعوی استرداد جهیزیه در صلاحیت دادگاه‌های خانواده قرار گرفته و قانون حمایت از خانواده در ماده ۸ خود تصریح کرده است که دعاوی خانواده نیاز به تشریفات آیین دادرسی مدنی ندارد و باید نگاه ویژه‌ای در رسیدگی به این دعاوی صورت گیرد، ولی تمام دعاوی دادگاه‌های خانواده براساس قواعد عام دعاوی مدنی بررسی می‌شود. براساس رویه غالب محاکم در دعاوی استرداد اموال موجود در منزل مشترک توسط زوج اگر زوجه ادعای جهیزیه و یا مهریه بودن اموال مذکور را داشته باشد باید دلیل مبنی بر آن ارائه کند. این مسئله در دادنامه قطعی شماره ۹۴۰۹۹۸۲۱۶۰۳۰۰۶۸۴ دادگاه تجدیدنظر استان تهران به صراحت بیان شده است.

براین‌اساس، زوجه در بسیاری از موارد برای اثبات ادعای خود نسبت به مالکیت جهیزیه باید سیاهه جهیزیه را ابراز دارد. در دادنامه قطعی ۹۳۰۹۹۸۰۲۵۰۶۰۲۸۹ سیاهه جهیزیه که به امضای زوج، پدر او و دیگران رسیده و در حکم سند رسمی تلقی می‌شود. باین‌حال، در بسیاری از موارد دیده شده است که در سیاهه جهیزیه برخی از مصادیق مانند طلا نیز وجود دارد که قضات دادگستری این اقلام را خارج از مفهوم جهیزیه دانسته و براساس آن حکم نداده‌اند. برای مثال، در دادنامه قطعی ۹۴۰۹۹۸۰۲۰۰۲۰۰۱۰۵ قضات دادگاه تجدیدنظر به‌طور عرفی، جهیزیه را بر اثاث‌البيت و امکانات و وسایل زندگی منطبق دانسته‌اند و با وجود اینکه طلاجات در سیاهه جهیزیه موجود بوده است طلاجات را خارج از مفهوم و معنای جهیزیه تلقی کرده و مطالبه آن را در قالب استرداد جهیزیه مسموع ندانسته‌اند.

۳. چشم‌انداز فقهی نظریه تفسیر به نفع زوج در استرداد جهیزیه

مسئله مورد بحث از ادوار متقدم فقه امامیه مورد اختلاف بوده است. شماری منشأ این اختلاف را روایات برشمرده‌اند. (ر.ک.، شهید ثانی، ۱۴۱۳ ه.ق، ۱۳۵/۱۴) از ابن ابی لیلی، محدث تابعی صدر اسلام، چهار قول در این مورد نقل شده است (کلینی، ۱۴۳۰ ه.ق، ۶۵۱/۱۳). علامه حلی نیز برای شیخ طوسی سه قول یاد کرده (علامه حلی، ۱۴۱۳ ه.ق، ۴۰۷/۸) و خود نیز در آثارش نظرات مختلفی داده است. محمدحسین کاشف‌الغطاء بر این باور است که این مسئله فراتر از اختلاف همسران، اشباه و نظایر دیگری دارد هم‌چنان‌که می‌توان درباره پیشه‌هایی مانند نجاری و آهنگری که شراکت در ابزارآلات و اثاثیه آنها بوده است مسئله مذکور را مطرح کرد (کاشف‌الغطاء، ۱۴۲۶ ه.ق، ۴۲۹/۴). به‌طورکلی، اگر زوجین نسبت به مالکیت اثاثی، بینه ارائه نکنند آرای فقهای امامیه را چنین می‌توان دسته‌بندی کرد:

– در لوازم مختص مردان، قول آنها و در لوازم ویژه زنان نیز قول زنان مقدم است و در لوازم مشترک میان زن و مرد نیز اموال پس از تحالف یا نکول تقسیم می‌شود. فقها برای دسته اول به عمامه و اسلحه، برای دسته دوم به زیورآلات و لباس‌های زنانه و برای لوازم مشترک به فرش و ظروف مثال زده‌اند. مشهور فقها بدین رأی متمایل هستند (طوسی، ۱۴۰۷ ه.ق، ۳۵۲/۶؛ ابن حمزه، ۱۴۰۸ ه.ق؛ علامه حلی، ۱۴۲۰ ه.ق، ۲۰۸/۵) و به ابن جنید نیز چنین نسبتی داده‌اند (شهید اول، ۱۴۱۴ ه.ق، ۸۲/۴). محقق حلی این رأی را اشتهر در روایات و اظهار بین اصحاب دانسته (محقق حلی، ۱۴۰۸ ه.ق، ۱۱۱/۴) و برخی نیز بر آن ادعای اجماع کرده‌اند (ابن ادریس، ۱۴۱۰ ه.ق، ۱۹۴/۲). مستند این فتوا روایت رفاعه بن موسی نخاس (طوسی، ۱۳۶۴، ۲۹۴/۶) و یونس بن یعقوب (طوسی، ۱۳۶۴، ۳۰۲/۹)، عرف و ظاهر است (اردبیلی، ۱۴۰۳ ه.ق، ۲۵۲/۱۲)، البته برخی این رأی را مقید به فقدان قرینه معتبر عرفی برخلاف کرده‌اند (سبزواری، ۱۴۱۳ ه.ق، ۱۲۸/۲۷). بنابر نظری، این فتوا تنها در جایی است که اثاث تحت ید یکی از زوجین نباشد. برای مثال، اگر یکی از اجناس مختص زن در صندوق مرد و تحت ید او باشد در این فرض به نفع ذی‌البید حکم می‌شود و طرف مقابل باید بینه ارائه کند (موسوی خمینی، ۱۴۳۴ ه.ق، ۴۶۲/۲).

– در تمام اموال، چه مختص و چه مشترک، باید تنصیف صورت گیرد. (طوسی، ۱۳۸۷، ۳۱۰/۸؛ علامه حلی، ۱۴۱۳ ه.ق، ۴۷۰/۳) تفاوتی نمی‌کند که خانه برای هردو یا یکی از آن دو یا شخص سومی باشد. نیز تفاوتی ندارد که زوجیت کماکان باقی باشد یا خیر. فرقی میان تنازع میان زن و مرد یا ورثه زن و ورثه مرد یا یکی از زن و مرد با ورثه دیگری نیست (سبزواری، ۱۳۸۱، ۷۳۷/۲). براساس این دیدگاه، باتوجه به عمومات، چنان‌که در سایر دعاوی عمل می‌شود در این مسئله نیز باید همان قاعده را پیاده کرد.

– در صورت وجود عرف، بدان مراجعه شود و در غیر این صورت، همان‌گونه که در دعاوی دیگر حکم می‌شود باید عمل کرد. (علامه حلی، ۱۴۱۳ ه.ق، ۴۰۹/۸) به‌گفته سبزواری، به‌واسطه این دیدگاه میان روایات مسئله جمع شده و با اصول نیز موافقت شده است (سبزواری، ۱۳۸۱، ۷۳۸/۲). به‌باور برخی، این رأی به قول نخست بازمی‌گردد (حسینی عاملی، ۱۴۱۹ ه.ق، ۲۳۳/۱۰).

– تمام اموال برای زن است. (طوسی، ۱۳۶۳، ۴۴/۳) این دیدگاه متکی بر روایت عبدالرحمن بن حجاج است (طوسی، ۱۳۶۳، ۴۴/۳).

– جز آنچه مختص مردان است بقیه اثاثیه برای زن خواهد بود. فتوای یادشده را به شیخ صدوق نسبت داده‌اند. (نراقی، ۱۴۱۵ ه.ق، ۳۶۹/۱۷)

۳-۱. مستندات فقهی نظریه تفسیر به نفع زوج در استرداد جهیزیه

الف) ادله قرآنی: در سه آیه از قرآن به متعه در طلاق اشاره شده است:

– «لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفَرَّضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدَرَهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرَهُ

مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ؛ گناهی بر شما نیست اگر زنان را طلاق دهید مادامی که با آنها تماس نگرفته‌اید یا برای آنها مهری تعیین نکرده‌اید و آنها را بهره‌مند سازید، توانگر به اندازه توانش و تنگدست به اندازه توانش، بهره‌مندی‌ای شایسته. [این کار] حقی است بر نیکوکاران». (بقره: ۲۳۶)

- «وَالْمُطَلَّاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ؛ و برای زنان طلاق داده شده، بهره‌مندی شایسته‌ای است [این] حقی است برعهده پرهیزگاران». (بقره: ۲۴۱)

- «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا فَمَعُوهُنَّ وَسِرَّوَهُنَّ سَرَاخًا جَمِيلًا؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی که زنان مؤمن را به ازدواج خود درآوردید، سپس آنها را پیش از آنکه با آنها تماس بگیرید (همبستر شوید) طلاق دادید، برای شما بر آنها عده‌ای نیست که آن را نگه دارند. پس آنها را بهره‌مند سازید و به طرز نیکو رهایشان کنید». (احزاب: ۴۹)

براساس آیه نخست، اگر همسر پیش از آمیزش جنسی یا پس از عقد و قبل از توافق بر سر تعیین مهریه طلاق داده شود متناسب با وضع مالی شوهر، متاعی باید داده شود. در آیه دوم، متاع بالمعروف را برای مطلقات اعلام می‌کند و در آیه سوم، به متاع دادن در طلاق زنان مؤمنی که با آنها آمیزش نشده، اشاره می‌شود. این اهدا در آیه نخست حقی بر محسنین و در آیه دیگر حقی بر متقین دانسته شده است. این سه آیه هیچ تعارضی با یکدیگر ندارند و تبیین موردی خاص در آیات اول و سوم، منافاتی با اطلاق آیه دوم ندارد و مقید آن نیست؛ زیرا همگی مثبت هستند.

پیرامون استفاده و جوب از این دسته از آیات، اختلاف شده است. برای نمونه، سید محمدحسین طباطبایی باتکیه بر واژه محسنین، بدون در نظر گرفتن روایات، استفاده استحباب کرده است. (طباطبایی، ۱۳۷۳، ۲/۲۴۵) با این حال، به باور برخی از مفسرین، از تعابیر «للمطلقات» و «حقاً» می‌توان دریافت که هدیه مذکور حقی است که شارع برای زنان در اموال مردانی که همسران خود را طلاق می‌دهند، قرار داده و آنها باید این حق را استیفا کنند و ادبیات به کار رفته در آیه، ادبیات و جوب است نه استحباب (بروجردی، ۱۳۹۷، ۲۸۲/۱). علاوه بر حقوق مالی زوجه از نفقه و مهریه، براساس این دسته از آیات که در روایات گوناگونی نیز بدان اشاره شده، دریافت متاع از دیگر حقوق است، اگرچه در جوب آن در همه صور طلاق تردید است. همچنین فقها درباره مقدار متاع نیز بحث کرده‌اند و بنابر دیدگاه برخی باتوجه به مجموع ادله و کلمات، میان زوج ثروتمند، متوسط و فقیر تفاوت بوده و هدیه باید با وضع زوجه نیز متناسب باشد. از این گذشته، به گونه‌ای نباشد که صدق متاع بر آن نشود یا شایسته زوجه نباشد (شیرازی زنجانی، بی تا، ۵۶۶/۸).

باید دانست که واژه متاع در آیات مذکور، ناظر به جهیزیه‌ای که زوجه در ابتدای زندگی مشترک به منزل زوج می‌آورد نیست، بلکه متاع، هدیه یا کمکی است که زوج هنگام جدایی، علاوه بر سایر تعهدات مالی مانند مهریه به زن می‌پردازد. در این آیات، متاع برای جبران بخشی از آسیب‌های اقتصادی و روانی ناشی از طلاق به زن اختصاص یافته است و ارتباطی به اموالی که زوجه پیش‌تر به خانه زوج منتقل کرده است، ندارد. در منابع فقهی نیز متاع هرگز به معنای جهیزیه به کار نرفته است. جهیزیه در قالب اموالی که زوجه یا خانواده وی برای تجهیز زندگی مشترک فراهم می‌کنند، مالکیتش در اختیار زوجه باقی می‌ماند و انتقال آن به منزل زوج به معنای انتقال مالکیت نیست، بلکه برای استفاده در زندگی مشترک به منزل زوج آورده می‌شود. از سوی دیگر، متاع در فقه و نصوص قرآنی ناظر به مال یا هدیه جدیدی است که زوج در مقام طلاق به زن می‌پردازد. جهیزیه و متاع از نظر موضوع و ماهیت حقوقی تفاوت‌های بنیادین دارند و استناد به آیات مربوط به متاع می‌تواند مؤید رویکرد کلان شارع در حمایت مالی از زوجه در فرآیند جدایی باشد. این رویکرد حمایتی نشان می‌دهد که در اندیشه اسلامی، هنگام طلاق، توجه به جبران خسارات اقتصادی زن اهمیت ویژه‌ای دارد. بنابراین، در فرض بروز تردید یا ابهام نسبت به استحقاق زوجه در استرداد جهیزیه می‌توان با تمسک به این فلسفه کلی و با تفسیر به نفع زوجه، حکم به بازگرداندن

جهیزیه داد. این تفسیر نه به دلیل اتحاد موضوع متاع و جهیزیه، بلکه به اتکای رویکرد حمایت‌گرایانه شارع نسبت به حقوق مالی زن در هنگام انحلال نکاح توجیه‌پذیر است.

ب) ادله روایی: کلینی در باب «اختلاف الرجل والمرأة فی متاع البیت» (کلینی، ۱۴۳۰ ه.ق، ۶۵۱/۱۳) یک روایت، طوسی در بابی باهمین نام (طوسی، ۱۳۶۳، ۴۵/۳) پنج روایت و حرعاملی در باب «حکم اختلاف الزوجین أو ورثتهما فی متاع البیت» (حرعاملی، ۱۴۱۶ ه.ق، ۲۱۳/۲۶-۲۱۶) همین روایات را به اضافه روایتی از شیخ صدوق ذکر کرده است.

صحیح‌ه رفاعه بن موسی نخاس از امام صادق نقل کرده است: «هرگاه مرد همسرش را طلاق دهد و زن ادعا کند که اثاثیه منزل متعلق به اوست و مرد نیز ادعای مالکیت کند، آنچه مخصوص مردان است برای مرد و آنچه مخصوص زنان است برای زن خواهد بود». (صدوق، ۱۴۱۳ ه.ق، ۱۱۱/۳) در نقل تهذیب الاحکام، در پایان روایت این جمله آمده است: «و آنچه که برای مردان و زنان (مشترک) است میان آن دو تقسیم می‌شود». (طوسی، ۱۳۶۵، ۲۹۴/۶) همچنین در نقل تهذیب، مشابه نقل الاستبصار، جمله «و فی بیتها متاع» دیده می‌شود.

بررسی سندی: شیخ صدوق این روایت را به واسطه محمد بن ابی عمیر از رفاعه بن موسی نقل می‌کند که این طریق صحیح است. (خویی، ۱۴۱۳ ه.ق، ۲۰۴/۸) شیخ طوسی با سند دیگری به نقل از حسن بن مسکین از رفاعه حدیث مذکور را گزارش کرده است. برخی وی را حکم بن مسکین ثقفی دانسته (اردبیلی، ۱۴۰۳ ه.ق، ۳۲۱/۱) که توثیق خاص ندارد، اما براساس مبنایی، به سبب نقل مکرر اجلاء از او، به ویژه ابن ابی عمیر و بزنتی، مشمول توثیق عام خواهد بود (شیرازی، بی تا، ۲۸/۱۳).

بررسی دلالتی: اگرچه صحیح‌ه مورد بحث ناظر به طلاق و دعوی است، اما فقهایی استفاده اعم کرده (آشتیانی، ۱۳۸۳، ۱۱۲۹/۲؛ فاضل لنکرانی، ۱۴۲۷ ه.ق) و آن را صریح یا ظاهر (شهید اول، ۱۴۱۴ ه.ق، ۸۳/۴) در قول مشهور دانسته‌اند. براساس نقل صدوق، تنها دو صورت یاد شده است: آنچه مختص مردان است برای زوج خواهد بود؛ آنچه مختص زنان است برای زوجه خواهد بود. در این نقل مشخص نشده که اثاثی که مختص نیست چه وضعیتی پیدا می‌کند، اما براساس نقل طوسی، وضعیت اموال مشترک نیز تعیین شده است، البته میان دو نقل وی تفاوتی دیده می‌شود. به نظر می‌رسد براساس نقل استبصار، مسئله دو فرض دارد: نخست، در بیت زوجه متاع باشد. دوم، عدم ذکر این نکته. در فرض اول، امام حکم اثاث ویژه مردان را ذکر نکرده است. به باور برخی، از آنجاکه زن خانه را ترک کرده، جز آنچه مختص اوست، مابقی برای مرد خواهد بود (سبحانی، ۱۳۷۶، ۱۸۳/۲). به هر روی، تفصیل مذکور موجب ابهاماتی است.

مرسله صدوق: «همانا زن نسبت به اثاثیه (منزل) سزاوارتر است؛ زیرا آنچه میان دو پهلوی اوست (کنایه از درون و باطن او) می‌داند که زن اثاثیه را به خانه شوهرش منتقل می‌کند». (صدوق، ۱۴۱۳ ه.ق، ۱۱۱/۳)

بررسی سندی: صدوق این روایت را با تعبیر «قد روی» و بدون تعیین امام ذکر کرده است. پیرامون حجیت یا عدم حجیت مرسلات او در کتاب من لایحضره الفقیه اختلاف است: شماری نظر به حجیت تمامی مرسلات داده‌اند (بحرالعلوم، ۱۳۶۳، ۳۰۰/۳). برخی میان مرسلات جزمی و غیرجزمی تفصیل قائل شده و دسته اول را حجت می‌دانند (کاظمی خراسانی، ۱۴۱۱ ه.ق، ۲۶۲/۲). برخی دیگر حتی مرسلات جزمی را نیز نمی‌پذیرند (سیستانی، بی تا). روایت فوق از مرسلات غیرجزمی است و براساس دو مبنای اخیر ضعیف است.

بررسی دلالتی: برخی این نقل صدوق را همان صحیح‌ه عبدالرحمن بن حجاج دانسته‌اند. (موسوی اردبیلی، ۱۳۸۱، ۶۷۴/۲؛ فاضل لنکرانی، ۱۴۲۷ ه.ق) شیخ صدوق پس از ذکر روایت فوق آن را بر اثاث مختص زن و مشترک میان زن و مرد حمل کرده است (صدوق، ۱۴۱۳ ه.ق، ۱۱۱/۳).

مؤثقه یونس بن یعقوب از امام صادق علیه السلام: «در باره زنی که پیش از مرد می‌میرد یا مردی که پیش از زن می‌میرد، فرمود:

آنچه از اثاثیه مخصوص زنان است برای زن است و آنچه از اثاثیه مشترک بین مرد و زن است میان آن دو تقسیم می‌شود و هرکس بر چیزی از آن تسلط یابد از آن اوست». (طوسی، ۱۳۶۴، ۳۰۲/۹)

بررسی سندی: در سند حدیث فوق نام علی بن حسن بن علی بن فضال دیده می‌شود که از فرقه فطحیه بوده است. (نجاشی، ۱۳۶۵) همچنین درباره یونس بن یعقوب نقل شده است که او نیز مدتی به این فرقه گرایش پیدا کرده، ولی بعدها از آن بازگشته است (نجاشی، ۱۳۶۵، ۳۵). با این وجود، همه راویان این حدیث مورد توثیق علمای رجال قرار دارند. به همین دلیل، این حدیث از نظر درجه اعتبار در ردیف موثقه قرار می‌گیرد.

بررسی دلالتی: در این روایت اشاره‌ای به حکم اثاث مختص مردان نشده است. با این حال، برخی به واسطه استفاده حکم آن از روایت، به ویژه با توجه به فقره پایانی، خدشه‌ای را از این ناحیه وارد ندانسته‌اند. (فاضل لنکرانی، ۱۴۲۷ ه.ق) همچنین بر ضرورت تقیید متاع اشاره شده، به قرینه روایات دیگر قدر متیقن از آن را متاع البیت پنداشته‌اند (نراقی، ۱۴۱۵ ه.ق، ۳۸۰/۱۷). نکته‌ای که در این روایت برخلاف دیگر روایات باب به چشم می‌خورد، تعیین وضعیت اثاثی است که فقط یکی از آن دو بر آن ید دارند.

موثقه سماعه بن مهران: «از او (امام معصوم) پرسیدم: مردی که وفات می‌کند چه چیزی از اثاثیه خانه به او تعلق دارد، فرمود: شمشیر، سلاح، زین (یا وسایل سفر) و لباس‌های شخصی او». (طوسی، ۱۳۶۴، ۲۹۸/۶)

بررسی سندی: زرعه بن محمد حضرمی و سماعه بن مهران متهم به وقف هستند. بنابر پژوهش‌های صورت گرفته، این اتهام به سماعه مردود است. (مامقانی، ۱۴۳۱ ه.ق، ۳۴۹/۳۳) این حدیث نیز مشتمل بر ثقات، اما مضمهره است. به باور گروهی از پژوهشگران، مضمرات سماعه از آنجا که روایات متعددی نقل می‌کرده و تنها در ابتدا از امام نام می‌برده، مورد قبول است (صافی گلپایگانی، ۱۴۲۶ ه.ق، ۱۴۵/۳). از این گذشته، موثقه شعیب عقرقوفی مشابه این روایت است که با تفاوت اندکی در کتب روایی دیده می‌شود (طوسی، ۱۳۶۴، ۲۷۶/۹).

بررسی دلالتی: با وجود برشمردن موارد مطرح شده، برخی از فقها بعید ندانسته‌اند که آنچه ذکر شده فقط به اثاث اختصاصی زوج اشاره داشته و منافاتی با حکم به اشتراک در اثاث دیگر ندارد. (تبریزی، بی تا) دلالت این حدیث بر قول مشهور ظاهر دانسته شده است (نجفی، ۱۳۶۲، ۴۹۵/۴۰؛ موسوی اردبیلی، ۱۳۸۱، ۶۷۳/۲).

صحیح‌ه عبدالرحمن بن حجاج از امام صادق علیه السلام: از من پرسید: «آیا ابن ابی لیلی حکمی را صادر می‌کند و سپس از آن برمی‌گردد. به او گفتم: به من خبر رسیده که او درباره اموالی که بین مرد و زن وجود دارد زمانی که یکی از آنها بمیرد و ورثه زنده و ورثه متوفی هر دو ادعای مالکیت آن را کنند یا زمانی که مرد، زن را طلاق دهد و هریک (مرد و زن) ادعای مالکیت آن اموال را داشته باشند، چهاربار در این باره قضاوت کرده است؛ یعنی چهاربار نظرش را تغییر داده است. امام علیه السلام فرمود: آن احکام چیست، گفتم: اول اینکه براساس نظر ابراهیم نخعی حکم داد که آنچه مخصوص زنان است برای زن، آنچه مخصوص مردان است برای مرد و آنچه مشترک است بین آنها نصف شود. سپس شنیدم که گفت: هر دو مدعی هستند، پس آنچه در دست هر دوست بین آنها نصف می‌شود. بعد گفت: مرد صاحب خانه است و زن واردشونده به آن، پس زن مدعی است و همه اموال برای مرد است، مگر وسایل مخصوص زنان که برای زن است. سپس حکم دیگری داد که اگر خودم شاهد نبودم باور نمی‌کردم: زنی از ما فوت کرد و شوهر و اموالی داشت. وقتی نزد او بردند، گفت: اموال را بنویسید. وقتی خواند، گفت: این برای مرد و زن است، پس همه را برای زن قرار دادیم جز ترازو که مال مردان است و برای توست. امام علیه السلام فرمود: الآن نظرش چیست، گفتم: به نظر ابراهیم نخعی برگشته که خانه را برای مرد قرار داده، سپس از امام علیه السلام پرسیدم: نظر شما چیست، فرمود: همان حکمی که گفتمی شاهدش بودی، اگرچه از آن برگشته باشد. گفتم: یعنی، اموال برای زن باشد، فرمود: اگر زن بخواهد شاهد بیاورد به چند نفر نیاز دارد، گفتم: دو شاهد. فرمود: اگر از مردم بین این دو کوه (مکه)

پیرسی به تو خواهند گفت که جهیزیه و اموال آشکارا از خانه زن به خانه شوهرش برده می‌شود. پس زن آن را آورده و مرد مدعی است. اگر ادعا می‌کند چیزی به آن افزوده باید شاهد بیاورد» (کلینی، ۱۴۳۰ هـ.ق، ۶۵۱/۱۳). در نقل دیگر، تفاوت‌هایی به چشم می‌خورد. برای مثال به جای «من بینهما»، «من بین لابنیهما» آمده است (طوسی، ۱۳۶۴، ۲۹۸/۶).

بررسی سندی: کلینی حدیث فوق را با دو شیوه از ابن ابی عمیر از عبدالرحمن بن حجاج نقل کرده است. شیخ طوسی نیز شیوه‌های متعددی بر این روایت یاد کرده است. تمام روش‌های مذکور مشتمل بر ثقات است.

بررسی دلالتی: برمبنای صحیح‌ه عبدالرحمن بن حجاج مورد بحث، متاع بیت مختص زوجه است و مرد باید بینه ارائه کند، البته صاحب جواهر و برخی دیگر از فقها بر این باورند که آنچه از عبدالرحمن بن حجاج گزارش شده بیش از یک روایت است. (نجفی، ۱۳۶۲، ۴۹۵/۴۰) به نظر می‌رسد با وجود اختلاف میان نقل‌ها، همگی یک روایت باشند. سید یزدی به قرینه استثناء ترازو معتقد است که تمام مختصات رجل استثنا شده است (طباطبایی یزدی، ۱۴۱۴ هـ.ق، ۱۴۲/۲). براین اساس، مستفاد از صحیح‌ه عبدالرحمن نه قول ۴، بلکه قول ۵ خواهد بود.

جمع بندی روایات: با تعمیم استثنای ترازو به جمیع مختصات مردان، صحیح‌ه عبدالرحمن بن حجاج و موثقه سماعه بن مهران باهم سازگار بوده و براساس آن، جز آنچه تنها مختص مردان است در مابقی اثاث، قول زن مقدم خواهد بود. اگرچه مرسله صدوق به تقدم قول زن در جمیع اثاث ظهور داشت، اما خود او بر غیر مختصات رجال حمل کرده بود، البته منشأ این حمل روشن نیست. در صورت استقلال این روایت از صحیح‌ه عبدالرحمن بن حجاج ممکن است وی باتوجه به این دو روایت چنین حملی کرده باشد و نیز بعید نیست که در اصل روایت نکاتی بوده که صدوق را بر این نکته رهنمون ساخته باشد. سه روایت مذکور با دو روایت دیگر در ناحیه مالکیت اثاث مشترک در تعارض است. از این رو، حمل‌هایی در این باره مطرح شده است. از آن جمله، اینکه صحیح‌ه عبدالرحمن ناظر به متعارف آن زمان و مکان مبنی بر آوردن جهیزیه از سوی زن بوده است. براین اساس است که برخی نظر به رجوع به عرف داده‌اند. به عبارت دقیق‌تر، براساس این دیدگاه، آنچه در روایات مورد اشاره قرار گرفته حکمی تبعی نیست، بلکه حکمی قضایی و براساس عرف و ظاهر است که در ازمنه و امکانه مختلف تفاوت خواهد داشت. (سبحانی، ۱۳۷۶، ۱۸۶/۲) نظر به اختصاص اثاث ویژه هریک از زن و مرد به آنها نیز براساس ظاهر حال بوده است (طباطبایی حکیم، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۱۲/۷).

الف) تقدم ظاهر بر اصل: برخی از فقهای امامیه باتوجه به رویکرد خاص خود معیاری را ارائه داده‌اند که می‌توان به مثابه یکی از مستندات مهم نظریه تفسیر به نفع زوجه در دعوی استرداد جهیزیه از آن بهره جست. ضابطه تقدیم ظاهر بر اصل را می‌توان یکی از مستندات اصلی برای این نظریه در نظر گرفت. تقدیم ظاهر بر اصل در بسیاری از ابواب فقهی مورد استفاده قرار گرفته است. (املی، ۱۳۸۴، ۳۱۴/۴؛ خوبی، ۱۴۱۸ هـ.ق، ۲۳۹/۴؛ روحانی، ۱۴۲۹ هـ.ق، ۴۲۰/۵) براساس این نظر، در صورت اختلاف میان زوج و زوجه در مورد اثاث البیت، باتوجه به اینکه در بیشتر موارد، زوجه اثاث منزل را تهیه می‌کند قول زوجه موافق ظاهر تشخیص داده شده و او منکر شناخته می‌شود. ظهور نوعی در مورد اثاث البیت آن است که زنان اقدام به تهیه اثاث منزل می‌کنند. از این رو، باتوجه به اینکه منکر آن است که قول او موافق ظاهر باشد ادعای زوج مخالف ظاهر تشخیص داده شده و زوج است که باید بر ادعای مالکیت خود نسبت به اثاث البیت دلیل و بینه اقامه کند (نجم‌آبادی، ۱۳۹۳، ۴۰۴/۴).

این ظهور نوعی به دلیل وجود غلبه در خارج و در بیشتر موارد است. غلبه در خارج، معیاری است که به ظن غالب می‌انجامد. در بسیاری از موارد که علت و منشأ حکم شرعی ظن است ظهور نوعی موجب تقدم ظن بر اصل می‌شود. از این دست احکام می‌توان به اصالة الصحه در فعل مسلمان و حتی در فعل غیرمسلمان اشاره کرد که ظن غالب در فعل مسلمان و حتی غیرمسلمانان رعایت شرایط صحت در معامله است و در موردی که اختلاف حاصل شود حکم به صحت

مورد تنازع داده می‌شود. از همین دست احکامی که دایر مدار تقدم ظاهر بر اصل به دلیل وجود ظن غالب در بیشتر موارد است خصوص تنازع زوجین در اثاث‌البیت است. در این مورد باتوجه به غلبه تأمین اثاثیه منزل توسط زوجه، ظهوری حاصل می‌شود که مقدم بر اصل در نظر گرفته شده است. (میرزای قمی، ۱۳۷۱، ۳۲۴/۴)

تقدم ظاهر بر اصل به معنای تقدم ظهور ناشی از عرف مبنی بر تدارک لوازم منزل توسط زوجه نسبت به اماره ید زوج است؛ یعنی باتوجه به اینکه عرف در بیشتر موارد نشان دهنده تهیه لوازم منزل توسط زوجه است، اماره ید زوج بر خانه نمی‌تواند از تقدم این ظهور جلوگیری کند. این ظهور عرفی که شریعت نیز بر آن صحنه گذاشته حاکم بر اماره ید است و از این رو، قول زوجه نسبت به مالکیت اثاثیه منزل مقدم خواهد بود. (رشتی، ۱۴۰۱، ۳۰/۲) برخی از فقها در این مورد ید زوج بر بیت را مستلزم ید او بر اثاثیه دانسته‌اند؛ یعنی باتوجه به وجود اثاثیه منزل در خانه زوج، مالکیت زوج نسبت به اثاثیه منزل نیز ثابت می‌شود؛ زیرا ید زوج بر منزل مستلزم ید او بر اثاثیه باشد و از این نظر قول زوج موافق اصل تشخیص داده شود (آشتیانی، ۱۳۸۳، ۱۱۳۰/۲). باید گفت که ملازمه ید زوج بر منزل بر ید او بر اثاثیه منزل و اثبات مالکیت ثابت نیست؛ زیرا اثبات ید زوج در موردی که زوجه اثاثیه منزل را به حسب عرف غالب تهیه کرده است با دشواری همراه است. اضافه اینکه ممکن است در این موارد قائل به ید مشترک نسبت به اثاث‌البیت شد یا برای هر یک از زوج و زوجه نسبت به برخی از اثاث‌البیت قائل به ید مختص آنها شد مانند جایی که کالای خاصی در صندوقچه مخصوصی باشد (یزدی، ۱۴۲۱ هـ.ق، ۶/۱۹۶).

وسایل فراوانی در خانه موجود است که به هیچ‌یک از زوجین تعلق ندارد و هیچ‌کدام از ایشان بر آن تسلط ندارند. در این‌گونه موارد باید قاضی لحاظ کند که مال اختلافی در دست و تصرف کدام یک از آنهاست. او در این موارد براساس قاعده مدعی و منکر باید به انشای حکم اقدام کند. اگر برای قاضی احراز شود کالای اختلافی در اختیار و در کنترل یکی از ایشان است دیگری را به اقامه بینه برای اثبات ادعای خود ملزم می‌کند. اگر قادر به احراز سلطه برای هیچ‌یک از ایشان نشد (برای مثال ممکن است هردو بر آن ید و سلطه داشته یا اموال از قسم اموال مشترک باشد یا مال در صندوقچه مشترک آنها قرار گرفته و یا هردو از آن استفاده کنند و امثال این موارد) قاضی باید به مختص یا مشترک بودن کالا نظر اندازد. در جایی که اموال مختص زوج است مانند ساعت و لباس مخصوص، حکم به مالکیت زوج نسبت به آن داده می‌شود؛ زیرا او صاحب ید و سلطنت نسبت به کالای مخصوص به خود است. همچنان‌که در مورد زیورآلات زن همین حکم داده می‌شود، اما در مورد اموال مشترکی که هردو از منفعت آن بهره‌مند می‌شوند و مورد استفاده هردو است باید به عرف و عادت در مورد تهیه اثاث‌البیت و آداب و رسوم در مورد جهیزیه زن دقت شود.

درجایی که عرف محل، دلالت بر تهیه منزل توسط زوجه دارد، حکم به تعلق اموال به زوجه می‌شود. چنان‌که در روایات، براساس عرف مکه و مدینه چنین حکمی از معصوم ع بیان شده است. همچنان‌که اگر عرف محل نیز احراز نشود قاضی مسئله را از باب تداعی زوج و زوجه و قسم دادن هردوی آنها و تقسیم مساوی اموال حل خواهد کرد. (کاشف‌الغطاء، ۱۳۵۹، ۱۷۰/۲). به عبارت دیگر، درجایی که هردو ادعا کنند کالا در تسلط هر یک از ایشان است ابتدا باید به مرحجات دیگر رجوع کرد و اگر مرجحی یافت نشد مشکل را با تحالف دو نفر و تقسیم مال میان ایشان حل کرد. در این مورد مخصوص، مرجح، عرف عام و خاص است. این بدان معناست که امکان دارد در برخی شهرها عرف اقتضا کند که برخی از کالاهای منزل متعلق به زن و برخی متعلق به مرد باشد، مانند اینکه زن ادعا کند که اثاث منزل برای اوست و از خانه پدر خود آورده است. این امر در گذشته و حال مرسوم بوده و هست که زن اثاثیه منزل را تهیه کند. همین‌طور که عرف، در مورد کالایی که مختص مرد است زوج را صاحب کالا می‌داند (قمی، ۱۴۲۷ هـ.ق، ۲/۹۷۰).

باتوجه به اینکه در بیشتر موارد مطروحه امکان سخن گفتن از استصحاب و استناد به آن نیست تقدم ظاهر بر اصل به معنای تقدم ظهور عرفی بر استصحاب نیست؛ زیرا در بیشتر موارد، حالت سابقه مالکیت نسبت به اموال موجود در منزل

وجود ندارد که در صورت شک بتوان مالکیت سابق را استصحاب کرد. در بحث از تنازع در اثاثیه منزل، حالت سابقه وجود ندارد و اختلاف در جایی است که نسبت به حالت سابقه جهل است (نراقی، ۱۴۱۵ ه.ق، ۳۸۲/۱۷).

۳-۲. رویکردهای نظریه تفسیر به نفع زوجه در دعوی استرداد جهیزیه

تلقی از نظریه تفسیر به نفع زوجه در دعوی استرداد جهیزیه می‌تواند به صورت تعبدی و براساس تخصیص یا حکومت این ادله بر قواعد حاکم بر ادله اثبات دعوا باشد یا امکان دارد این نظریه را اصل در نظر گرفته و بر همین اساس رفتار کرد. الف) رویکرد تعبدی: براساس این رویکرد، ادله قرآنی و روایی، دلیل تعبدی شناخته می‌شوند و قواعد حاکم بر اثبات دعوا را تخصیص زده یا این ادله حاکم بر اثبات دعوا شناخته می‌شوند. به بیان دیگر، قواعد حاکم بر فصل خصومت در موارد غیر از نزاع زوجین در مورد جهیزیه کاربرد دارد. بنابراین، با وجود روایات موجود، قواعد حاکم بر اثبات دعوا تخصیص خورده و نظریه تفسیر به نفع زوجه مخصص این ادله به حساب می‌آید. (اسماعیل پور قمشه‌ای، ۱۴۲۱ ه.ق، ۴۲۴/۲) مستفاد از آیه ۲۴۱ سوره بقره، لزوم پرداخت متاع به زوجه مطلقه چه در صورت نزاع در جهیزیه و چه در صورت عدم نزاع است. در این صورت، این دلیل تعبدی نسبت به فرض بحث که نزاع زوجین در اثاث‌البیت است شمول داشته و به مثابه یک حکم شرعی قاضی را ملتزم می‌کند که در موارد مشکوک، حکم به پرداخت محل نزاع به زوجه کند. به عبارت دیگر، ادله مطروحه در باب نظریه تفسیر به نفع زوجه، دلیل شمرده می‌شود. از آنجاکه اصل، زمانی دلیل به حساب می‌آید که دلیل اقامه نشده باشد (محقق داماد، ۱۳۸۱) و در فرضی که ادله تعبدی وجود دارد این ادله حاکم بر اصولی مانند استصحاب و اماراتی مانند ید خواهد بود. صحیحه رفاعه بن موسی نخاس از امام صادق علیه السلام و روایت عبدالرحمن بن حجاج که براساس آن، تمام اموال منزل برای زن در نظر گرفته شده است نیز می‌تواند تعبدی و مخصص یا حاکم بر ادله اولیه به این تقریر شناخته شود.

ب) رویکرد غیرتعبدی: براساس این دیدگاه، اگرچه روایات موجود، خلاف اصول و قواعد حاکم بر ادله اثبات شناخته می‌شود، اما به دلیل مطابقت این نظریه با عمل به ظاهر حال و اینکه در عرف و عادت، بیشتر زنان اقدام به تهیه جهیزیه منزل می‌کنند، زوجه منکر شمرده شده و قول او مقدم شناخته می‌شود. از این رو، زوج باید برای اثبات مالکیت خود نسبت به اثاث‌البیت اقامه دعوا کند. (طباطبایی حائری، ۱۴۱۸ ه.ق، ۱۹۱/۱۵) بر همین اساس، حتی روایاتی که حکم به تعلق اثاث‌البیت به زوجه کرده است نیز با معیار عرف غالب آن زمان تفسیر می‌شود (رشتی، ۱۴۰۱). بدین معنا که روایات، در مقام تعیین منکر در قبال مدعی بوده و در مقام فصل خصومت به معنای خاص خود نیستند (خوانساری، ۱۳۵۵، ۸۵/۶). روایات منطبق با پذیرش تقدم ظاهر بر اماره ید، اموال موجود در منزل را متعلق به زوجه قلمداد کرده است. به دیگر سخن، قضاوت عرفی که براساس ظواهر صورت می‌گیرد و شارع نیز آن را صحیح انگاشته آن است که در امثال این موارد که اختلاف در اثاث‌البیت حاصل می‌شود قول زوجه با قسم مقدم است و اگر قضاوت عرفی در میان نباشد در این مورد مانند سایر دعاوی براساس قاعده مدعی و منکر حکم خواهد شد. ملاک اصلی تقدیم قرائن عرفی در مانند جهیزیه است (علامه حلی، ۱۳۷۴، ۴۰۹/۸؛ موسوی اردبیلی، ۱۳۸۱، ۶۷۵/۲).

تقریر دیگری در مورد اصل بودن این نظریه وجود دارد: براساس عرف و عادت، جهیزیه از ناحیه زوجه تهیه و به منزل زوج آورده می‌شود. از این رو، مالکیت زن نسبت به جهیزیه مسلم است و شک لاحق در مورد مالکیت زوجه بر اثاث‌البیت مقتضی استصحاب مالکیت سابق خواهد بود. بنابراین، در فرض تنازع میان زوج و زوجه در اثاثیه منزل، استصحاب مقتضی مالکیت سابق است. از این رو، قول شوهر نسبت به مالکیت اثاث‌البیت خلاف اصل استصحاب است. بنابراین، شوهر در تنازع مطرح شده، مدعی شناخته شده و برای ادعای خود باید اقامه دلیل کند. (روحانی، ۱۴۳۵ ه.ق، ۳۲۴/۳۸). تذکر این مسئله ضروری است که مطابقت این نظریه با قواعد کلی در فرضی است که جهیزیه توسط زوجه تهیه شود. در

جایی که عرفی برخلاف این رویه معمول شکل بگیرد و متعارف تأمین اثاث البیت با زوج باشد استناد به این نظریه صحیح نیست و براساس آن نمی‌توان رفتار کرد. در این صورت، قول زوجه خلاف اصل تلقی می‌شود و اوست که باید برای اثبات مدعای خود دلیل اقامه کند. (نجم‌آبادی، ۱۳۹۳، ۴/۴۰۵) بنابراین، باتوجه به غلبه عرفی تهیه جهیزیه توسط زوجه، ظهور عرفی مالکیت زوجه بر اثاثیه منزل مقدم بر اصل عدم مالکیت او قلمداد می‌شود و این ظهور عرفی تهیه جهیزیه توسط زوجه بر اماره ید زوج بر خانه مقدم می‌شود. با این تقریر، در صورت عدم وجود دلیل قطعی، قول زوجه نسبت به مالکیت اثاثیه منزل، مقدم خواهد بود.

۴. کارکرد نظریه تفسیر به نفع زوجه در دعاوی استرداد جهیزیه

کارکرد اصلی این نظریه، تغییر نگرش نسبت به دعاوی خانواده و در اینجا به‌ویژه در دعاوی استرداد جهیزیه است؛ زیرا مبنای این دعاوی براساس حسن نیت و خالی از ضمانت اجراهای قراردادی موجود در سایر دعاوی است. بنابراین، نمی‌توان با همان کارکردهای دعاوی دیگر به آن رسیدگی کرد. در بسیاری از فرهنگ‌ها حتی خانواده زوجه امضای سیاهه ازسوی زوج را قبیح می‌دانند و ازهمین‌رو، زوجه از داشتن حداقل ادله اثباتی نیز محروم است. حال بررسی این پرونده‌ها همانند سایر دعاوی برای مثال مانند قراردادهای مالی که مبنای آن سود و نفع طرفین است، می‌تواند سیستم قضایی را به سمت بی‌عدالتی سوق دهد و حتی به اساس حسن نیت افراد جامعه در عقود مقدسی چون نکاح آسیب وارد کند. این بدین معنا نیست که قضات به صرف ادعا و یا برخلاف ادله و امارات مسلم موجود در پرونده اقدام به انشای رأی کنند. این نظریه چون چراغی در تاریکی می‌تواند در پرونده‌هایی که ادله و امارات راه به جایی نبرده‌اند کارساز و راهنما باشد. رویه موجود چنین است که زوجه مکلف است برای هریک از اقلام و کالاهای مورد ادعا به‌طور مجزا اماره ارائه کند و قواعد عمومی ادله اثبات دعوا به نفع زوج است.

کارکرد نظریه تفسیر به نفع زوجه در دعاوی استرداد جهیزیه در مورد جایی است که ادله موجود در پرونده کامل نبوده یا در تعارض با ادله ابرازشده طرفین پرونده است. این تعارض می‌تواند در تمام یا قسمتی از اثاثیه موجود در منزل باشد. در مواردی که کالایی خارج از سیاهه ابرازشده توسط زوجه مورد ادعای زوجین باشد این نظریه جاری می‌شود. برای نمونه، در پرونده‌ای که زوجه سیاهه‌ای یا شهودی ارائه نکرده و زوج نیز ادله خلاف مالکیت ارائه نداده است و عرف منطقه و سایر امارات، ادعای کلی زوجه را ثابت می‌کند، مستند به این نظریه به‌انضمام قسم زوجه می‌توان حکم به نفع زوجه (برخلاف رویه موجود) صادر کرد. همچنین درجایی که سیاهه به امضای زوج نرسیده یا کالایی خارج از سیاهه مورد ادعای زوجه باشد، می‌توان این نظریه را جاری کرد و زوج را محکوم به رد کل خواسته کرد. اگر این نظریه به‌مثابه نظریه غالب در دادگاه‌ها استفاده شود به دلیل ایجاد روند مشابه و عدم تمایل به طرح پرونده‌های محکوم به شکست باعث کاهش ورودی آمار پرونده‌ها خواهد شد و به حل و فصل پرونده‌های مشابه در خارج از دادگاه و با توافق طرفین منجر می‌شود.

نتیجه‌گیری

اختلاف در اثاثیه منزل یا به تعبیر امروزی جهیزیه، امری ریشه‌دار در فقه امامیه است. فقهای امامیه با اجتهاد از اصول کلی و روایات موجود، پنج نظریه در این مورد مطرح کرده‌اند. این اختلاف نشانه آن است که حکم این مسئله نزد ایشان اجماعی نیست و قول واحدی در میان ایشان موجود نیست. نظریه تفسیر به نفع زوجه در اختلافات مربوط به مالکیت اثاثیه منزل و به تعبیر دیگر جهیزیه، تکمیل یکی از نظریات فقها در این باب است. عرف غالب در گذشته و حال، تهیه لوازم منزل توسط زوجه است. عرف غالب باعث پیدایش ظن غالب و ظهور نوعی در این زمینه می‌شود. براساس این ظهور، براساس یک قاعده، زوجه، مالک اثاثیه منزل شناخته می‌شود و زوج برای اثبات مالکیت خود نیاز به اقامه دلیل دارد. باتوجه به

بررسی‌های انجام شده در مقاله حاضر می‌توان نتیجه‌گیری کرد که:

نظریه تفسیر به نفع زوجه در دعاوی استرداد جهیزیه، پشتوانه فقهی و حقوقی قابل توجهی دارد. قاعده تقدم ظاهر بر اصل، یکی از مستندات قابل استناد است. از این رهگذر در مقام تعارض میان ظهور معتبر عرفی و اصل عملی مانند اصل عدم یا اصل بقای مالکیت، ظهور مقدم است.

در مسئله مورد بحث باتوجه به عرف غالب، مبنی بر تأمین جهیزیه توسط زوجه، ظهور معتبر بر مالکیت زوجه مقدم بر اصل عدم مالکیت اوست. از آیات قرآنی مانند آیه ۲۴۱ سوره بقره که بر لزوم تأمین مالی زن مطلقه تأکید دارند چنین برداشت می‌شود که در فرض تردید می‌توان با استناد به ظهور حمایتی آیه، حکم به نفع زوجه صادر کرد، البته استناد به آیه در مقام تأسیس حکم، نیازمند دقت است و بیشتر در مقام تأیید و تقویت ظهور عرفی به کار می‌آید.

روایات معتبر معصومین علیهم‌السلام می‌تواند مستند این نظریه مطرح شود. برخی روایات معتبر از ائمه معصومین علیهم‌السلام بر تعلق اثاثیه منزل به زوجه دلالت دارند. صحیح‌ه رفاعه بن موسی نخاس از امام صادق علیه‌السلام و روایت عبدالرحمن بن حجاج مبنای فقهی مهمی برای تقویت نظریه تفسیر به نفع زوجه در دعاوی استرداد جهیزیه هستند، البته باید توجه داشت که فقها در تفسیر و جمع‌بندی این روایات اختلاف نظر دارند، اما می‌توان از مجموع آنها برای تقویت موضع زوجه در این دعاوی بهره برد. باتوجه به مبانی فقهی و اصولی مذکور پیشنهاد می‌شود در دعاوی استرداد جهیزیه، در فرض وجود عرف معتبر مبنی بر تأمین اثاث منزل توسط زوجه، رویکرد تفسیر به نفع زوجه اتخاذ شود. در مواردی که عرف غالب محل، تهیه جهیزیه را برعهده زوجه قرار می‌دهد و نیز در شرایط تردید و فقدان دلیل قاطع با استناد به ظهور عرفی معتبر و قواعد فقهی ناظر بر تقدم ظاهر بر اصل، حکم به نفع زوجه صادر شود. با این حال، چنانچه عرف غالب محل، برخلاف این باشد و تهیه اثاث منزل برعهده زوج قرار گیرد، به‌ویژه با لحاظ اینکه اثاث‌البیت در نگاه برخی از فقها و مستندات فقهی جزو نفقه محسوب می‌شود، مقتضای قاعده آن است که به نفع زوج حکم شود. به تعبیر دیگر، پذیرش این نظریه مشروط به تحقق ظهور عرفی معتبر در هر منطقه و فرهنگ خاص است و نباید به صورت قاعده‌ای مطلق و کلی تلقی شود. این رویکرد که مبتنی بر تشخیص عرف معتبر هر محل و تطبیق آن با قواعد فقهی است، می‌تواند خلأ موجود در رویه قضایی را پر کند و به احقاق حقوق طرفی بینجامد که بنابر عرف و شرع، مالکیت اثاث منزل به او اختصاص دارد. چنین رویکردی نه تنها موجب عدالت در داوری می‌شود، بلکه از تعمیم بی‌مبنای قواعد نیز جلوگیری می‌کند و دستگاه قضایی را به سمت تصمیم‌های منطبق با واقعیت‌های اجتماعی و فقهی سوق می‌دهد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان تأکید می‌کنند که کلیه اصول اخلاقی در انجام و انتشار این پژوهش رعایت شده است. این موضوع توسط تمامی نویسندگان تأیید شده است.

عدم سوءرفتار علمی

مواردی مانند جعل داده‌ها، تحریف نتایج، سرقت ادبی (پلجیاریسم) و هرگونه رفتار غیراخلاقی دیگر در این پژوهش به‌طور جدی پرهیز شده است.

مشارکت نویسندگان

تمامی نویسندگان به صورت مساوی در طراحی پژوهش، نگارش مقاله، و ویرایش نسخه‌های نهایی مشارکت داشته‌اند.

تعارض منافع

نویسندگان عدم وجود تعارض منافع (Conflict of Interest) را در ارتباط با این پژوهش اعلام می‌کنند. به عبارت دیگر، هیچگونه منافع مالی یا شخصی که بر نتایج تحقیق تأثیرگذار باشد، وجود نداشته است.

حامی مالی

این پژوهش بدون دریافت هرگونه حمایت مالی از سازمان‌های دولتی، تجاری یا غیرانتفاعی انجام شده است.

سپاسگزاری

نویسندگان مقاله، از که کسانی که در نگارش این مقاله ایشان را از نظر علمی و معنوی حمایت کردند، قدردانی می‌کنند.

منابع

- قرآن کریم (۱۳۸۰). مترجم: مکارم شیرازی، ناصر. تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- ابن ادریس، محمدبن احمد (۱۴۱۰ه.ق). *السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی*. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- ابن حمزه، محمدبن علی (۱۴۰۸ه.ق). *الوسیله الی نیل الفضیله*. قم: مکتبه آیت الله المرعشی النجفی.
- اردبیلی، احمدبن محمد (۱۴۰۳ه.ق). *مجمع الفائده والبرهان*. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- اردبیلی، محمدبن علی (۱۴۰۳ه.ق). *جامع الرواه وازاحه الاشتباهات عن الطرق والاسناد*. بیروت: دارالاضواء.
- اسماعیل پور قمشه‌ای، محمدعلی (۱۴۲۱ه.ق). *البراهین الواضحات*. تصحیح: عظیمی، مصطفی. قم: المطبعه العلمیه.
- امامی، سید حسن (۱۳۷۶). *حقوق مدنی*. تهران: انتشارات اسلامی.
- آشتیانی محمدحسن بن جعفر (۱۳۸۳). *کتاب القضاء*. قم: زهیر.
- آملی، محمدتقی (۱۳۸۴). *مصباح الهدی فی شرح العروه الوثقی*. بی‌جا: بی‌نا.
- بحرالعلوم، محمدمهدی (۱۳۶۳). *الفوائد الرجالیه*. تهران: مکتبه الصادق.
- بروجردی، مصطفی (۱۳۹۷). *تفسیر شمس*. قم: بوستان کتاب.
- تبریزی، جواد (بی‌تا). *اسس القضاء و الشهاده*. قم: دفتر آیت الله تبریزی.
- حرعاملی، محمدبن حسن (۱۴۱۶ه.ق). *تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*. قم: مؤسسه آل‌البیت لاحیاء التراث.
- حسینی عاملی، محمدجواد (۱۴۱۹ه.ق). *مفتاح الکرامه فی شرح قواعد العلامه*. محقق: خالصی، محمدباقر. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- خمینی، روح الله (۱۴۳۴ه.ق). *تحریر الوسیله*. قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار الامام خمینی.
- خمینی، سید روح الله (۱۴۲۲ه.ق). *استفتائات*. قم: جامعه مدرسین.
- خوانساری، احمد (۱۳۵۵). *جامع المدارک فی شرح المختصر النافع*. قم: مکتبه الصدوق.
- خویی، ابوالقاسم (۱۴۱۳ه.ق). *معجم رجال الحدیث*. بی‌جا: بی‌نا.
- خویی، ابوالقاسم (۱۴۱۸ه.ق). *موسوعه الامام الخویی*. قم: مؤسسه احیاء آثار الامام الخویی.
- رشتی، حبیب الله (۱۴۰۱). *کتاب القضاء*. محقق: حسینی اشکوری، احمد. قم: دارالقرآن الکریم.
- روحانی، محمد صادق (۱۴۳۵ه.ق). *فقه الصادق*. قم: آیین دانش.
- روحانی، محمدصادق (۱۴۲۹ه.ق). *منهاج الفقاهه*. قم: انوار الهدی.
- سبحانی، جعفر (۱۳۷۶). *نظام القضاء والشهادة فی الشریعه الاسلامیه الغراء*. قم: مؤسسه الامام الصادق.
- سبزواری، عبدالاعلی (۱۴۱۳ه.ق). *مهذب الاحکام*. قم: مؤسسه المنار.
- سبزواری، محمدباقر (۱۳۸۱). *کفایه الفقه*. محقق: واعظی اراکی، مرتضی. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- سیستانی، علی (بی‌تا). *قاعده لا ضرر ولا ضرار*. بی‌جا: بی‌نا.
- شاهرودی، محمود (۱۳۸۲). *فرهنگ فقه*. قم: مؤسسه دائره المعارف فقه اسلامی.
- شبیبری زنجانی، موسی (بی‌تا). *کتاب حج*. قم: بی‌نا.
- شهید اول، محمدبن مکی (۱۴۱۴ه.ق). *غایه المراد فی شرح نکت الارشاد*. قم: مرکز الابحاث و الدراسات الاسلامیه.
- شهید ثانی، زین الدین (۱۴۱۳ه.ق). *مسالك الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام*. قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه.
- صافی گلپایگانی، علی (۱۴۲۶ه.ق). *تبیان الصلاه (تقریرات درس سید حسین طباطبایی بروجردی)*. قم: گنج عرفان.
- صدوق، محمدبن علی (۱۴۱۳ه.ق). *کتاب من لایحضره الفقیه*. محقق: غفاری، علی اکبر. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.

- طباطبایی حائری، علی (۱۴۱۸ ه.ق). ریاض المسائل. قم: مؤسسه آل البيت عليه السلام لاحیاء التراث.
- طباطبایی حکیم، عبدالصاحب (۱۴۱۳ ه.ق). منتقى الاصول (تقریرات درس سید محمد روحانی). قم: دفتر آیت الله روحانی.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۳). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: اسماعیلیان.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۳۶۳). الاستبصار فیما اختلف من الاخبار. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۳۶۴). تهذیب الاحکام. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۳۸۷). المبسوط فی فقه الامامیه. تهران: مکتبه المرتضویه.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷ ه.ق). الخلاف. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۳۷۴). مختلف الشیعیه فی احکام الشریعه. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ ه.ق). قواعد الاحکام فی معرفه الحلال و الحرام. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ ه.ق). مختلف الشیعیه. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۲۰ ه.ق). تحریر الاحکام الشرعیه علی مذهب الامامیه. محقق: بهادری، ابراهیم. قم: مؤسسه الامام الصادق.
- فاضل لنکرانی، محمد (۱۴۲۷ ه.ق). تفصیل الشریعه فی شرح تحریر الوسيله القضاء و الشهادات. قم: مرکز فقه الاثمه الاطهار.
- کاشف الغطاء، محمد حسین (۱۴۲۶ ه.ق). تحریر المجله. محقق: ساعدی، محمد. قم: المجمع العالمی للتقريب بين المذاهب الاسلامیه.
- کاشف الغطاء، حسن (۱۴۲۲ ه.ق). انوار الفقاهة (کتاب القضاء). نجف: مؤسسه کاشف الغطاء.
- کاظمی خراسانی، محمد علی (۱۴۱۱ ه.ق). کتاب الصلاه (تقریرات درس میرزا محمد حسین نایینی). قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۳۰ ه.ق). الکافی. قم: دار الحدیث.
- مافی، همایون، ظهوری، سمیه، و فرزندگان، محمد (۱۳۹۵). وضعیت فقهی حقوقی اختلاف زوجین در اثاثیه منزل. دوفصلنامه علمی فقه و حقوق خانواده، ۲۱ (۶۵)، ۸۳-۱۰۶.
- مامقانی، عبدالله (۱۴۳۱ ه.ق). تنقیح المقال فی علم الرجال. قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ ه.ق). شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام. محقق: محمد علی بقال، عبدالحسین. قم: اسماعیلیان.
- محقق داماد، مصطفی (۱۳۸۱). قواعد فقه (بخش مدنی). تهران: سمت.
- موسوی اردبیلی، عبدالکریم (۱۳۸۱). فقه القضا. قم: جامعه المفید.
- میرزای قمی، ابوالقاسم (۱۳۷۱). جامع الشتات. تهران: کیهان.
- میرزای قمی، ابوالقاسم (۱۳۸۵). رسائل میرزای قمی. قم: بوستان کتاب.
- نجاشی، احمد بن علی (۱۳۶۵). رجال النجاشی. محقق: شبیری زنجانی، موسی. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- نجفی، محمد حسن (۱۳۶۲). جواهر الکلام. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- نجم آبادی، محمد ابراهیم (۱۳۹۳). القضا. قم: نشر روضه العباس.
- نراقی، احمد (۱۴۱۵ ه.ق). مستند الشیعیه. قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- یزدی، سید محمد کاظم (۱۴۲۱ ه.ق). حاشیه المکاسب. قم: موسسه اسماعیلیان.
- یزدی، محمد کاظم (۱۴۱۴ ه.ق). العروه الوثقی. قم: مکتبه الداوری.